

MILORAD NIKČEVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera

Lorenza Jägera 9, HR – 31000 Osijek

JOVAN SUNDEČIĆ

(1825–1900)¹

– PJESNIK INTEGRACIONOG SLAVJANSTVA –

S književno-istorijskoga gledišta, danas ime Jovana Sundečića zauzima sasvim sporadično i marginalno mjesto u poeziji druge polovine XIX. vijeka, bar kada je riječ o estetskijem vrijednostima njegova književnog opusa u srpskoj, hrvatskoj i u crnogorskoj književnosti – korpusima u kojijema se profilisao i kao književno-kulturni i politički pregalac. Naime, njegovo književno djelo, gledano s estetskih pozicija i odmjeravano s onim što je u tom trenutku bilo estetski vrijedno i živo u evropskijem književnim razmjerama, predstavlja zakašnjeli poetski anahronizam svoga vremena, pa i samijeh strujanja koja su bila izražena i afirmisana u drugim nacionalnijem književnostima: hrvatskoj, srpskoj i crnogorskoj literaturi. No, ono što je Sundečićevo ime čvrsto vezivalo, podjednako spajalo i duboko prožimalo kontaktne narode u tome burnom vremenu, jeste njegovo izuzetno političko i kulturno djelovanje s težnjama ka sjedinjavanju i integrisanju južnoslovenskih književnosti u jedinstvo sveslovenskoga integralizma.

U ovoj studiji naglašavamo da je J. Sundečić u povijesti književnosti i u književnoj kritici poznat samo kao autor brojnih poetskih uradaka. Ipak, u *Orliću* (1865–1875), pronađene su dvije pripovijetke: "Junak vladika" i "Osvetnici ili nevina žrtva", objavljene pod pseudonimom "S. J. Zdravković". Pregledavajući *Narodni list (Il Nacional)* izdavan u Zadru, utvrdili smo da se "S. J. Zdravković" spominje kao "pretpostavljeni (navodni) J. Sundečić". Analiziravši sadržaj, teme i stil gore spomenutih kratkih pripovijedaka, došli smo do zaključka kako je iznijeta hipoteza u zadarskom listu u osnovi tačna, i kako su priče napisane Sundečićevom rukom. Pisane su u istoj maniri i žanru kao i ranije Sundečićeva didaktička priča "Radomil i Neradomil", koja je bila objavljena u *Srpsko-dalmatinskom magazinu* (1849).

KLJUČNE RIJEČI: *Jovan Sundečić, povijest književnosti, knjižena kritika, poezija.*

Već je odavno poznato u književnoj istoriji i kritici da je Jovan Sundečić proslavljeni pjesnik, kulturni poslanik i političar svoga vremena. Oko četrdeset godina živio je i radio kao izvanjac (7: 665–680) u Crnoj Gori. Uz svakodnevne

¹ Iz rukopisa *Istorija crnogorske književnosti (od Petra II. Petrovića Njegoša do 1920)*, tom drugi. Prvi tom *Istorije crnogorske književnosti (Od početaka pismenosti do XIII. vijeka)* napisao je Vojislav P. Nikčević i objavljena je posthumno u Institutu za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević", Cetinje 2009. 200 str. Istorija je napisana crnogorskim jezikom.

sekretatske poslove koje je obavljao kod knjaza/kralja Nikole, on je razvio živu i bogatu prosvjetno-kulturnu i književnu aktivnost na Cetinju. Vatrozadovoljan panslavističkim i prosvjetiteljskim idejama Josipa Juraja Štrosmajera (Strossmayer) i svoga bliskog idejnoga saradnika, pobratima i prijatelja don Mihovila Pavlinovića, Sundečić je u svojoj prigodnoj i rodoljubno-panegiričkoj poeziji *razvio i jačao nacionalnu misiju slavjanstva* (2). Uz to, kao već iskusni kulturni radnik, pokretač je crnogorske periodike, godišnjaka *Orlić* (5: 55-86), osnivač i suvlasnik poznate *Crnogorke* koja je izlazila kao prilog listu *Crnogorac*, a služila je *za zabavu, književnost i pouku* (4: 4-10). Inicijator je i učesnik gotovo svih književno-kulturnih zbivanja na Cetinju do kraja XIX. stoljeća (1: 22-25). Posebno se angažovao na osnivanju Bogoslovije koja je ubrzo prerasla u Bogoslovsko-učiteljsku školu iz koje su ponikli svještenici Crnogorske pravoslavne crkve i domaća inteligencija. Uz to, bio je angažovan u brojnijem kulturnim, diplomatskim i političkim aktivnostima i misijama. Nastupao je u ime knjaza Nikole: putovao u Rim radi potpisivanja ugovora i ratifikacije čuvenoga Konkordata sa Sv. stolicom (1866); uspostavljao je i izgladivao zategnute odnose s Kneževinom Srbijom, putovao u Prag (1865) zbog opremanja Cetinjske štamparije i slično (8: 143-159; 9: 117-141).

Osim Sundečićeva rada na organizatorskijem poslovanju i na kulturno-prosvjetiteljskom polju, on je, zajedno sa knjazom/kraljem Nikolom, bio jedan od afirmisanih i najhvaljenijih pjesnika svoga vremena. Jovan Skerlić ga je uvrstio, zajedno sa Brankom Radičevićem, Ljubomirom Nenadovićem i Jovanom Iličem, u *Istoriju nove srpske književnosti* (1914), svrstavši ga u pjesnike romantičarskoga književnog korpusa. Okarakterisao ga je, istina, kao pjesnika bez dubine i talenta, ali mu je priznao veliku popularnost i uticaj u svome vremenu, a to se može, prema njegovome sudu, objasniti narodnijem duhom Sundečićeve poezije i patriotskim osjećanjem *koje je prelazilo konfesionalne granice i obuhvatalo podjednako i Srbe i Hrvate* (14: 290-291). Srpski književni historičar Jovan Deretić je u novijim naučnijim radovima revidirao Skerličeve ocjene o Sundečićevim poetskim tvorevinama i utvrdio (bar što se tiče njegove poezije u *Srpsko-dalmatinskom magazinu*) da je on pjesnik *poznih izdanaka* objektivne lirike. *Kod njega nema klasicističkog rimskog razmera kao kod Mušičkog, osnovno stilsko ishodište njegovog pesničkog rada je podražavanje narodne poezije. Narodni duh, narodni stih, narodni jezik - to su bitna obeležja njegovog pevanja* (2: 319).

S književno-istorijskoga gledišta, danas ime Jovana Sundečića zauzima sasvim sporadično i marginalno mjesto u poeziji druge polovine XIX. vijeka, bar kada je riječ o estetskim vrijednostima njegova književnog opusa u srpskoj, hrvatskoj i u crnogorskoj književnosti - korpusima u kojijema se profilisao i kao književno-kulturni i politički pregalac. Naime, njegovo književno djelo, gledano s estetskih pozicija i odmjeravano s onim što je u tom trenutku bilo estetski vrijedno i živo u evropskijem književnim razmjerama, predstavlja zakašnjeli poetski anahronizam svoga vremena, pa i samijeh strujanja koja su bila izražena i afirmisana u drugim nacionalnijem književnostima: hrvatskoj, srpskoj i crnogorskoj literaturi. No, ono što je Sundečićevo ime čvrsto vezivalo, podjednako spajalo i duboko prožimalo kontaktne narode u tome burnom vremenu, jeste njegovo izuzetno političko i kulturno djelovanje s težnjama ka sjedinjavanju i integrisanju južnoslovenskih književnosti u jedinstvo sveslovenskoga integralizma.

Životna putanja Jovana Sundečića i kao društveno-političkog poslenika i kao književnika započela je u zadarskoj pravoslavnoj bogosloviji od 1843. do 1864. godine (s kraćijem izbivanjem 1848-1854), a zatim nastavljena dvije godine u crnogorskoj enklavi njegovijeh predaka u Peroju/Istra (15; 7: 265-278) od 1848, te na kraju produžena na Cetinju u Crnoj Gori će će književno djelovati i ostati aktivan sve do smrti u Kotoru (1900). U svijem tim sredinama bio je ne samo jedan od najaktivnijih pjesnika, već i personifikator i istaknuti sudionik društveno-političkih gibanja svoga vremena.

Već u mladalačkim danima u zadarskoj seminariji ističe se kao pregalac u širenju narodnjačkih *slavjanskih* ideja i zagovornik ilirskoga pokreta. Naročito je radio na stvaranju duhovne i idejne klime oko izlaženja *Srpsko-dalmatinskog magazina* (1836²) i *Zore dalmatinske* (1844). I u početničkoj poeziji i u javnome djelovanju u toj fazi svoga rada Sundečić se zalaže za jedinstvo Srba i Hrvata. Tu je orijentaciju nastavio cijeloga života, osobito u crnogorskoj enklavi u Peroju, gdje službovao kao pravoslavni učitelj i sveštenik (13). Takva orijentacija duboko ga je povezala sa slovjenjskim krugom i naraslim narodnjačkim snagama u Trstu. Revolucione 1848. godine u tome gradu je osnovano *Slavjansko društvo* koje je ubrzo pokrenulo i svoja glasila *Slavjanski rodoljub*, a nešto kasnije i *Jadranski Slavjan* (5: 727-744).

U presudnijem godištimu od 1848. do 1850. godine Sundečić je izbliza aktivno pratio opšteslovjenski polet koji je bio veoma intenzivno izražen u Trstu, a koji se idejno dovodi u vezu sa identičnijem stremljenjima i patriotskim pobudama i orijentacijama ilirskoga pokreta u Hrvatskoj. Hrvatske preporodne novine *Naša sloga* 1871. objavljuju Sundečićeve stihove u kojima žestoko brani narodni jezik pred importovanom talijanskom jezičkom dominacijom. Da je Sundečić bio jedan od idejnijeh i aktivnih čelnika preporodnog duha u Dalmaciji i Hrvatskom primorju/Istri govori i podatak što je on tu saradnju kasnije živo prenio i u svome cetinjskom godišnjaku *Orliću*. U njemu su nastavili saradivati osim brojnijeh srpskih predstavnika preporodnoga doba iz Hrvatskog primorja i hrvatski biskup Dobrila i Mate Bastian, najznačajniji narodni preporoditelji toga vremena u Istri. *Istina 1848-1850. još nema organiziranog djelovanja u okviru preporoda, ali se upravo u to doba oko Trsta i J. Dobrile uobličavaju osnovne konture nadolazećeg preporodnog snaženja i organiziranja* (14: 218). Iz toga istarskog duhovnoga okružja iznjedrena je i prva Sundečićeva pjesnička zbirka *Sreća* (1850), sa kojom je počeo sticati već tada *glas javnosti te je nakon povratka u Zadar ubzo mogao postati jednim od najznačajnijih sudionika preporodnih borbi u Dalmaciji* (12: 218).

I nakon ponovnoga povratka u Zadar, gdje obavlja dužnost profesora u bogoslovskoj školi, Sundečić svom žestinom radi na učvršćenju slovjenstva u Dalmaciji. Pod Kazalijevijem imenom, Sundečić uređuje *Glasnik dalmatinski* (1855) kojega će uređivati i u prelomnijem godinama u Dalmaciji – 1860/1861, dok ga zbog svoje eksponirane narodnjačke orijentacije nijesu vlasti potisnule s toga položaja.

² *Srpsko-dalmatinski magazin* pojavio se prvi put 1836. godine u Karlovcu (Karlštad) i do 1873. godine izašlo je trideset godišnjih svezaka. Pod naslovom *Srpsko-dalmatinski magazin* analizirao ga je Jovan Deretić u: *Almanasi Vukova doba*, Institut za književnost i umetnost Vuk Karadžić, Beograd, s.a., 247-349.

No, ni tada se ne miri s političkijem stanjem u Dalmaciji, već pokreće svoj časopis *Zvijezdu*, a revnosno saraduje u *Narodnom listu (Il nazinale)* – časopisu u kojem se snažno razračunava između narodnjaka, pristalica Pavlinovića i Štrosmajera, i autonomaša, odnosno talijanaša. Ujedno je Sundečić svoj idejni pravac sve više inaugurisao i u Lukšićevom *Glasonošu* gdje je bio jedan od vatrenijih saradnika. Tih godina on je saradnik i u *Matici dalmatinskoj* (1862) i urednik Matičinog *Koledara* (1863. i 1864), a čak mu i Ljudevit Gaj nudi uređivanje njegove *Danice*. Sve to samo sobom govori da je bio ne samo vatreni rodoljub već i idejni zagovornik sveslovenstva, a žestoki protivnik prodora talijanaša i njihove dominantne kulture u arealu Dalmacije. Svoju popularnost Sundečić sve više stiče među slovenskijem narodima, pa će zbog takvih svojih ideja putovati kao narodni misionar sa svojim pobratimom i popularnijem liderom i zastupnikom u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću u Beču don Mihom Pavlinovićem, prvo za Trst, a potom na relaciji Ljubljane, Zagreba, Štrosmajerova Đakova, do Sremskih Karlovaca, Novog Sada, Beograda i Cetinja. Na Cetinju se susreo s crnogorskim knjazom Nikolom koji ga je vjerovatno tom prilikom i pozvao da se preseli kod njega, gdje se nastanio već 1864. godine.

Jovan Sundečić je jedan od najplodnijih i najistaknutijih pjesnika svog vremena. Njegov je opus veoma raznolik i brojna, pa je postao pjesnikom velike reputacije u drugoj polovini XIX. vijeka. Njemu su još za života izašle *Izabrane pjesme* (1889) u izboru i opremi hrvatskog književnika Huga Badalića, a neposredno nakon smrti štampaju se o njegovom životu i književnom radu integralne književnoistorijske monografije i naučne studije. U svome dugom životu objelodanio je na stotine različitijih stihova, pretežno u periodici, ali i u zasebnim zbirka poezije. Po svojim pjesmama ostao je do smrti nacionalno-preporodni tradicionalni pjesnik i po idejnom poetskom konceptu – apologeta zajedništva slovenskijih naroda. Kao pjesnik, tipični je predstavnik stvaralaštva zakašnjeloga neoklasicizma. Sa L. Mušickim ga veže objektivnost, prigodnost, didaktičnost, impersonalnost u poeziji, ali je generacijski Sundečić pripadao ranoj romantici, pjesničkoj generaciji B. Radičevića, J. Ilića, J. Subotića, Đ. Daničića, Zmaja, Lj. Nenadovića i knjaza/kralja Nikole. On je, putem svoga žanrovski raznovrsnog pjesništva, nastojao u razdoblju preporodnih težnji poetski izraziti pluralitet gibanja i političke težnje svoga vremena.

Po tematskoj i žanrovskoj usmjerenosti Sundečićeva se poezija razvrstava na moralno-poučnu (didaktičnu) liriku, rodoljubivu i ljubavnu, pejzažnu, refleksivnu i duhovno-poučnu poeziju. Oblikovana na proklamovanijem konceptima kulture Vuka Stefanovića-Karadžića i njegove monogenetske teorije o jeziku, te široko zadojen idejama srpstva i ilirskog pokreta, osobito narodnjaštvom J. J. Štrosmajera i idejama don Mihovila Pavlinovića, Sundečić se oslanja na sve modele poetika toga vremena, osobito na poetiku usmene književnosti. Uzdižući i kultivirajući tokom cijeloga svog dugog poetskoga rada, slovenstvo i jedinstvo južnoslovenskijih naroda, Sundečić je dominantno isticao slobodarstvo, jedinstvo naroda, jedinstvo i otpor prema dominaciji tuđijih kultura, a posebno talijanske u Dalmaciji, Boki i cijelome Hrvatskom primorju. Iako idejno Sundečićeva poezija nosi sve tragove ideologema onoga vremena, ona ipak u svojoj poetskoj niti vrši objektivno uzvišenu pjesničku misiju. Ta ideja opredjeljuje Sundečića kao nacionalnog borca, apologeta

i barda; daje mu onu misiju i duhovnu snagu koju mu je nametao istorijski trenutak i sudbina slovjenjskijeh narodā u tim *povijesnim čeljustima istorije*.

U svojem poetskom ciklusu stvaralaštva na Cetinju, Sundečić je bio idejni misionar i tumač politike knjaza Nikole. Tu je svoju poetsku fazu baštiniio od rane mladosti, iz duhovnog okružja koje se snažno ispoljavalo 50-ijeh i 60-ih godina XIX. vijeka u Dalmaciji, osobito preko *Srpsko-dalmatinskog magazina*. U njemu je Sundečić objavio cijeli ciklus svoje poezije. To su pjesme po tematskoj i žanrovskoj orijentaciji prigodnice, poučne (didaktičke) tvorevine i u najvećem dijelu pjesme rodoljubivoga i ljubavnog karaktera. U njima se iznose vizije političkih trenutaka i izdiže slovjenstvo kao dominantna poetska opsosija. Te pjesme su bez veće umjetničke vrijednosti, snažno opterećene poetskijem detaljima, naracijom, tendencijom, didaktikom i idejnom porukom. Iz cjelokupnoga tog ciklusa u *Srpsko-dalmatinskom magazinu*, kao zrnice uspjele poezije ističe se Sundečićeva prigodnica posvećena *Sočinitelju Gorskog vijenca*. Taj Sundečićev sonet predstavlja, u stvari, prvu tvorevinu ispjevanu Njegošu u slavu. Sazdan je na simbolima preuzetijem iz Njegoševe poezije. Ova pjesma *misaonom i izražajnom složenošću i gustinom metaforike izdvaja se ne samo među Sundečićevim pesmama nego i među svim drugim pesmama objavljenim u Magazinu* (2: 320). Njegove prigodnice u *Magazinu* ispjevane su najčešće u pohvalu istaknutijeh savremenika, a po tonu i žanru bliske su odama Mušickog, Njegoša i knjaza/kralja Nikole I. Petrovića Njegoša. Takve su i njegove brojne pjesme didaktičkog karaktera objavljene u *Magazinu*, pisane pretežno da zadovolje poetski ukus đece. Didaktičnost kao osnovno obilježje njegove poezije u tom vremenu dobilo je u njima osnovni ton i izraz. S estetskog gledišta nemaju veće vrijednosti, mada se ističu lakoćom poetskoga izraza i mladenačkog polata, pa su zbog toga bile pamtljive, umilne i receptivno su se prenosile na narodne slojeve.

Nešto veći značaj imale su Sundečićeve rodoljubive pjesme i to ne samo one iz *Magazina* već i one koje čine njegov većinski poetski opus. Takve su pjesme: "Pjesma k braći Slavjanima" (1848), "Na obranu slavenskog imena" (1850) u kojima izbija osjećanje *slavjanstva* karakteristično za period revolucionarnijeh gibanja od 1848. do 60-ijeh godina. U tijem je pjesmama Sundečić direktno pod uticajem poezije Petra Preradovića, mada sa daleko nižom poetskom vokacijom, estetikom i refleksijom. I njegove pjesme sabrane u *Kosovske davorije* ispjevane su pod idejnijem smjerom Sterije Popovića. U njima se lirsko-didaktički razmatra sudbina srpskog naroda poslije Kosova. One su svojijem uzvišenim rodoljubljem plijenile brojne Sundečićeve čitaoce, ali su imale i pozitivnoga odjeka u onovremenijem periodičnim glasilima. Svoje zrelije trenutke poetskog izraza Sundečić je postigao u tvorevini *Krvava košulja*, spjevu koji je posvećen knjazu Nikoli. S osloncem na usmenu predaju, Sundečić razvija crnogorske motive u čijim su poetskijem odjecima uočljiva *bajronsko-romantičarska idealizacija prošlosti Crne Gore i borbe Crnogoraca za slobodu; teme su najčešće iz usmene predaje, a i po duhu i po stilskom značajkama bliske narodnoj pjesmi, s uvijek idealnim i nedostignutim uzorom u P. P. Njegošu* (15: 221). Na istoj tematskoj i estetskoj vertikali mogu se posmatrati i Sundečićeve pjesme "Majka Crnogorka", "Knjaz Danilo", pjesma "Ubavoj nam Crnoj Gori" koja je po invokaciji, ritmu i uzvišenom svečanom tonu postala crnogorskom himnom i mnogo hvaljeni prozni narativni izrazi – pripovijetke "Anđelija Kosorića" i "Kula Baja Pivljanina".

Uz Sundečićeve pjesme s rodoljubivijem motivima, najviše su plijenile pažnju čitalaca i njegove ljubavne pjesme. Premda pripadaju poznom periodu njegova života, one su nastale iz autorovoga dubokog emocionalnoga izvorišta, inspirativno su vezane za njegovu suprugu i decu i nalaze se u zbirci cjelokupnijeh Sundečićevih ljubavnijeh pjesama *Milje i Omilje ili Milica i Nevenka* (1893). Iz toga kanconijera posebno se izdvaja pjesma "Jednoj majci prigodom preminulog joj sina", koja je ušla u antologijski izbor *Pleme za oblakom* (1). U njoj *Smrt ... nije samo patnja već i povod za razmišljanje o smrti* (13: 633). Književna ih je kritika proglasila zbog izliva svoje intime i neposrednosti u najlošiji dio Sundečićeve poezije. Na njih se nadovezuju i one pjesme u kojima fiksira smrt dvojice sinova u zbirci *Tužna knjiga* (1885). Iako su nastale pod uticajem Zmajevih *Đulića uvelaka*, one nijesu ni svojom emocijom, a niti poetskijem skladom i estetskim učinkom dosegule dubinu i iskrenu emociju Zmajevijeh tugovanki. Kod Sundečića je sve *razblaženo naivnom neposrednošću i utiskom o dnevnicičkoj, porodičnoj ispovijesti* (15: 220). Uz ovaj tematski krug ljubavnijeh pjesama i prigodnica idu i one iz zbirke *Niz dragocjenih bisera*, namijenjene mladeži, đe pedagoško-moralistički ton nadvladava estetski sklad i ljepotu pjesme. Nad njima se izdižu pjesme iz zbirke *Vršidba* čija tematika je svojevremeno upoređivana sa Šilerovijem *Zvonom*.

Svoje najdublje refleksije Sundečić je izrazio u zbirci *Sjetva*, mada je još uvijek njegova poetska tekstura opterećena didaktizmom, poukom i rodoljubnijem motivima. Po svojoj prirodnoj darovitosti Sundečić je imao velike sklonosti za likovne umjetnosti. Ta senzibilna komponenta došla je do izražaja i u pejzažnijem pjesmama. Premda je njegov pejzaž još uvijek nedovoljno personalan, on je često nesamostalan i čini samo tematski okvir njegove poezije s naglašenijem vizuelnim doživljajem života i svijeta. Motiv pejzaža je naročito inkorporiran u fabularne narativne pjesme, lirsko-epske strukture s crnogorskim motivima. Sundečićeva satirična poezija ostala je u sjenci njegova cjelokupnog pjesništva.

Sundečić nije bio pjesnik poetskijeh eksperimenata i mijena stiha. Tokom cijeloga svog pjesništva ostao je na tradicionalnijem modelima stvaralaštva. Iako se ponekad znao približiti poetici Preradovića, Radičevića i Zmaja, i utkati svježinu Njegoševe misli i refleksije usmene književnosti, Sundečićeva se poezija *odavno svela na razinu toposa i steriotipa pjesničkog umijeća* (15: 221). On se služio manje desetercem, a više osmercem te promijenjenijem metrom po modelu kakav je upotrebljavao knjaz Nikola I. i B. Radičević u "Đačkom rastanku". Iako je pjesnik Sundečić ostao zarobljenikom tradicionalnijeh oblika pjesništva, bez većega poetskog izobrazovanja (u mladosti je poznao ponešto talijanskijeh romantičara i prevodio ih), on je bio vas okrenut zbivanjima svoje savremenosti. Prema tome, Sundečić se skoro nikako nije mijenjao kao pjesnik cijelog života. Ostao je vjeran poetici *umilne liričnosti*, arsenalu rima, deminutiva, često tipičnijeh epiteta narodne pjesme, ponekad i nasilja nad jezikom kada to zahtijeva nategnuta rima. Sve to opterećuje njegovu poetiku i *gubi se impresija o bogatoj leksici, o plastičnosti slike u najnadahnutijim trenucima*. Njegovo pjesništvo nije, dakle, izašlo po tematici i motivici, a niti po jeziku, izvan poetskoga horizonta pjesništva prve polovine XIX. vijeka.

I u zaključku ovoga prijegleda ističemo sasvijem opravdani sintetički sud književnika (pjesnika) Branka Banjevića: *No i pored svega* (svih nedostaka i mana - M. N.), *obimno Sundečićevo djelo zaslužuje da se prouči, da se iz njega izvuku sve*

vrijednosti kojih još ima i pored naivnosti, neke lakoće u pripovijedanju koja nečim podsjeća na Puškinove skaske u stihu. Njegovo djelo je mješavina romantičarskog načina pjevanja iz Zmajevih pjevanija i političke propagande ovog vremena. Za našu istoriju književnosti važno je da se pokaže, na njegovom primjeru, kako se od Njegoša, čije je djelo politički angažovano u najnepoetskijem smislu, angažovanost poezije snizila do gole politike, da se objasni: otkud to da u jedno književno razuđenije i kulturno bogatije vrijeme dolazi do devalvacije poetske vrijednosti riječi, do pada umjetničkog zahtjeva kojega pjesniku postavlja vrijeme (1: 25).

JOVAN SUNDEČIĆ / "S. J. ZDRAVKOVIĆ" – PRIPOVJEDAČ

U želji da se dokuči, književnoistorijski utvrdi i rasvijetli kvantitativno širok opus Jovana Sundečića i odredi njegovo mjesto u poetskijem tokovima crnogorske, odnosno šire gledano južnoslovenske literature, malo je ko od književnijih proučavalaca primijetio da se on ogledao i u pripovjednom žanru. Posmatrajući dijahronijski kontinuitet razvoja crnogorske pripovijetke utvrdili smo da su njene osnove (izuzmemo li pripovjedne tvorevine Petra II. Petrovića Njegoša) (10) položili stvaraoci postnjegoševskog razdoblja. Svakako jedan od začetnika te proze bio je i Jovan Sundečić početkom 60-ijeh godina XIX. vijeka. Pripovijetka se javila u almanahu koji je pokrenuo i uređivao – u *Orliću*. Prva pripovjedna tvorevina u toj dijahroniji pojavila se pod naslovom "Junak vladika". U podnaslovu je označena kao "Istorijska pripovijetka", a potiče od S. J. Zdravkovića. Od istog autora, i u istome almanahu, objavljena je i pripovijetka "Osvetnici, ili nevina žrtva", a podnaslovom je obilježena kao "Istinit događaj iz života Hercegovačkog". Radnjom je vezana, kako sam pisac navodi, za period 30-ijeh godina XIX. vijeka *kad su krvožedne paše jadan narod po Hercegovini gonile do gole kože*. Ime S. J. Zdravkovića kao autora pripovjedne proze je do tada nepoznato. Javio se prvi put u almanahu *Orlić* i nestao kao stvaralac pod tim imenom zajedno sa časopisom. Istina, tragajući za narativnijem priložima Stefana M. Ljubiše (10: 13–128. u zadarskom *Narodnom listu* (prilog *Il nazionale*) (11). naišli smo na kratku bilješku koja autora spornijeh priča S. J. Zdravkovića spominje kao *tobožnjeg Zdravkovića* indicirajući da se pod tim pseudonimom vjerovatno krije Jovan Sundečić koji je uređivao almanah *Orlić*.

Nas ovđe zanimaju narativni tekstovi, tj. pripovijetke objavljene pod imenom *Zdravkovića*, odnosno u ovom slučaju, izgleda, Jovana Sundečića. Narativne tvorevine pod tim autorstvom odaju svojom tematikom autora koji zaista dobro poznaje istorijske događaje u Crnoj Gori u vrijeme vladavine vladike Petra I. Petrovića Njegoša, pa i događaje i život pod Turcima u susjednoj Hercegovini. Pripovijetke o kojijema je riječ su, u stvari, usmene epske pjesme, pretočene u novi pripovjedni strukturni narativni oblik. Da je pripovjedač još uvijek stajao pod snažnijem uticajem epske pjesme, njezinoga izraza i stihovne rodoljubne tradicije, svjedoči često inkorporirani deseterac, pa čak i čitave zaokružene pjesme koje su utkivane u prozno narativno tkivo pripovjedaka.

U prvoj pripovjeci "Junak vladika", obrađena je istorijska tema, zapravo autentični događaj iz crnogorskog života, lokalni sukobi Crnogoraca s Turcima s kraja XVIII. i početkom XIX. stoljeća, okršaji kakvi su se redovno odigravali na

crnogorsko-turskoj granici. Pripovijetka, poput crnogorskih narodnih pjesama novijega doba, pošeduje široko detaljizirani epski narativni tok zbivanja, objektivna i miran ton pričanja, bez direktnog upliva personiziranog naratora u odvijanje pripovjedne radnje. U njoj su, dakle, zastupljeni elementi koji čine sadržinu (fabulu) pripovjednog djela: u prvom redu, opisani su historijski događaji u kojima sudjeluju vladika Petar I. Petrović i nekoliko blijedijih likova iz redova Crnogoraca i Turaka. Nepoznati pripovjedač S. J. Zdravković (J. Sundečić) je, u stvari, u okviru glavne teme razvijao osnovnu ideju preko koje je nastojao istaknuti i glorifikovati ne samo pregalaštvo i trijumfe crnogorskih boraca, *sokolova što se ne daju tlačit* nego i drugih *slavjanskih naroda*, posebno Rusa, čije su pobjede nad Turcima stalno inspirisale i podsticale ostale neslobodne južnoslovenske narode. Pripovijetka "Junak vladika", nastala je po svoj prilici prema modelima i, donekle, zakonitostima epske pjesme kakvu je pisao J. Sundečić. Ona, bez duže vremenske distance od historijskog događaja, nije mogla biti plod neke dublje i složenije pripovjedne motivacije i karakterizacije likova, već se samijem narativnim sadržajem, donekle, manifestovala kao patetično veličanje crnogorskog junaštva i pregalaštva crnogorskih boraca. Pod snažnim uticajem Štrosmajerovijeh ideja, naracija priče se pretvarala u glorifikaciju, apoteozu *sveslavjanskih* vizija i ideja. Uočljivo je da pripovijetka "Junak vladika" nije nastala iz dubokog stvaralačko-doživljajnog inspirativnog vrela autora, nego je iznjedrena kao plod projekcije određenoga političkog stava. Pripovijetka i nije pretendovala da literarno opisuje i projektuje historijsko-kompleksnu sliku vremena, niti da pruži umjetničku transpoziciju crnogorskoga života, nego je idejno trebalo da podupire određene društvene, panslavističke vizije i ideje koje su naročito dolazile do izražaja krajem 50-ih i početkom 60-ih godina XIX. vijeka u Crnoj Gori, upravo u onoj i onakvoj ideologiji i programu koji je zagovarao Jovan Sundečić i njegov dalmatinski srodnik Mihovil Pavlinović (1). Prema tome, pretpostavke zadarskog *Narodnog lista (Il nazionale)* da su spomenute pripovijetke proizvodi Jovana Sundečića mogle bi se prihvatiti kao tačne.

Svojom problematikom, odnosno historijskom tematikom, pripovijetka "Junak vladika" nije se mogla vinuti u više umjetničko-estetske sfere. Ona čitavijem svojim ustrojstvom, tj. strukturom, objektivnom reportersko-panoramskom slikom prikazivanja uzročno-posljedičnih historijskih događaja, narativnijem tonom, pojedinim nefunkcionalnijem i razvučenim dijalozima, neadekvatnijem (crnogorskim) pejzažom, jezikom, itd, podsjeća na crnogorske stihovane istorije, tj. na pjesme novijega doba, kao i na tvorevine Petra I. Petrovića Njegoša pisane *na narodnu*, odnosno na pjesme Petra II. Petrovića Njegoša iz najranije etape njegova stvaranja. Da je pripovjedač S. J. Zdravković, odnosno Jovan Sundečić, bio nevjest u preovladavanju usmene epske poetike i njezine tradicije, odnosno pravljenju historijskih pripovjedaka, pokazuju svi zastupljeni elementi u spomenutoj pripovijeci. Tema, struktura, stilski postupci, crnogorski jezik, umetnuti patetični govori *vladike junaka* Petra I. Njegoša, blijeda i jednodimenzionalna karakterizacija likova, nefunkcionalni dijalozi itd., stvaraju utisak neharmoničnoga, necjelovitog hroničarsko-reporterskoga izvještavanja o historijskim događajima.

Takva je, uostalom, i druga pripovijetka pod naslovom "Osvetnici, ili nevina žrtva". Njen sadržaj je kompozicijski uobličen i tematski raspoređen u nekoliko narativno-problemskih cjelina: "Predgovor", I. "Hajdučko vijeće", II. "Bojevi oko

Nevesinja", III. "Manastir", IV. "Otkup", V. "Nevina žrtva". U tijem djelovima pripovjedač opisuje život i robovanje slovjenskog naroda pod Turcima.

Gledano tipološki i stilsko-jezički, pripovijetke S. J. *Zdravkovića*, odnosno Jovana Sundečića, odgovaraju karakteristikama rane faze književnosti prijelaznog perioda od romantike ka realizmu. Tražeći uporišta u istorijskijem događajima svoga naroda, iznoseći slike iz života crnogorske i hercegovačke prošlosti, ove se pripovijetke doživljavaju kao narativno-izvještajne istorije koje karakterišu romantičarski način pripovijedanja s izrazitijem kontrastima, polarizovanim i nedovoljno složenijem karakteriziranim likovima, čiji su postupci motivisani ratničijem i patriotskim pobudama te pravoslavnijem južnoslovenskim idejama koje je pisac izrazio stihovima na kraju pripovijetke "Osvetnici, ili nevinna žrtva":

Oj neslogo niđe te ne bilo/ Ukloni se iz našije grudi/ Pokajte se vi crni grešnici/ Ostav'te se samovoljne čudi' - /Čujte jednom..., utuvite dobro:/Samo sloga Slavenstvo spašava.

U istom žanru javlja se i Sundečićeva proza "Crnogorke junakinje". To je, zapravo, tvorevina koja po svojoj formi i izrazu ne predstavlja neki poseban oblik istorijske pripovijetke. Objavljena je u pet nastavaka u časopisu *za zabavu, književnost i pouku – Crnogorka*, tj. u prilogu *Crnogorka*. Poslije uvodnog dijela, u kojem Sundečić ističe cilj svojijeh napisa o Crnogorkama, što zaslužuju poput starijeh Grka i Rimljana *vječni spomen*, u priložima se, iz broja u broj *Orlića*, opisuju istaknute junakinje – Plana Tomaševa, Krstinja Mojaševa, Anđelija Kosorićeva, Jela Petraševa i sestra Batrićeva. One su karakterisane tako što je *svaki događaj* (iz njihovog života — M. N.) opisan *vjerno i iscrpno po živom narodnom predanju* (18: 22). Svaka od naznačenijeh junakinja individualno se istakla u nekom oružanom okršaju s Turcima. Pisac, u stvari, u duhu i dikciji epske junačke pjesme, pretače istorijske događaje u narativni oblik, u kojemu se vjerno opisuju pregnuća njegovijeh junakinja. Tako Plana Tomaševa u najvećem turskom i crnogorskom okršaju smiono odlazi na otvoreno bojište da spašava i pomaže mužu i njegovijem suborcima. Na bojištu je sustiže omraženi Paripović Zuko i njegov pobratim. Plana je, i pored svoga dramatičnog i teškog ishoda i gubitka deteta, uspjela odoljeti turskom zulumu i nasrtaju, pa čak i izaći kao prava heroína.

U sličan ambijent smještena je i radnja druge priče. Godišta 1717. Turci su, u želji da se osvete Crnogorcima, napali njihovo selo Trnjine. Inkorporirajući u proznu naraciju poetski epski deseterac, Sundečić je čak na satirično-komičan način oblikovao pojedine scene te bitke, u kojoj su Turci zadobili: *Krnji vagan i dvije ožice, / I pijeveca Tomina kokota, / I čoroga konja Roganova*. U ovom okršaju istakla se posebno Krstinja Mojaševa, koja je u prvijem redovima pošla na Turke, kako bi osvetila poginule Crnogorce.

U pripovjednoj formi, krećući se između povijesti i legende, iskazan je i sadržaj treće priče, u kojoj je ocrtan lik hrabre Anđe Košarića. Budući da joj je Selim-paša iz Pljevalja posjekao muža, ona ga je, u duhu tradicionalne crnogorske etike, osvetila i tako ostavila narodnome usmenom pjevaču *da raznosi njenu slavu* u deseteračkoj pjesmi: *Dokle bude sunca i mjeseca/ Hrabro srce Košarića Anđe, / Koja zakla svojega krvnika, / Selimović pašu od Pljevalja, / Odn'jela mu blago i oružje, / I još rusu sa ramena glavu*.

Potonje dvije priče, o Jeli Petraševoj i sestri Batrićevoj, vezane su za crnogorske bojeve iz novijega doba. Sve su osobe u prvoj priči (vojvoda Mirko Petrović, Novica Cerović, Rade Knežević, Mićo Gluščević, Petar i njegova žena Jela) historijski poznate i autentične. Proslavili su se u bojevima s Turcima 1862. godine. U tijem okršajima, đe su Crnogorci izvojevali vidne pobjede, istakla se osobito Jela, koja je hrabro i srčano osvetila pogibiju svoga odanog muža. Posljednja je priča apoteoza junaku Batriću i tragičnoj i uzvišenoj smrti njegove sestre. U pripovjednom žanru, Sundečić je saznao, bolje reći prepričao, iste one sadržaje koje je suptilno opjevao i Njegoš u *Gorskom vijencu*. Priča je građena na istom motivu: bolu sestre za mrtvijem bratom-junakom. Ona tuži za njim, odražavajući svijet vlastite emocionalne praznine, izgubljenosti, ali i nemoć crnogorskih glavara da nešto više učine. Oplakuje poginulog brata u zagrcnutom tonu, izričući deklarativno njegove moralne osobine, pregnuća i junaštvo. Drugijem riječima, njen egzaltirani bol za mrtvim bratom pretvara se u apoteozu njegovijeh moralnih vrijednosti, *koje se nastavljaju u govorima glavara, od kojih svaki na svoj način izražava svoju tugu tako da svi glavari zajedno čine jedinstvenu monoglasnu lirsku tugovanku i apoteozu palog heroja* (11: 94) u *Gorskom vijencu*. Dobro je uočio Jovan Sundečić kako je tužbalica imala funkciju, kao i određene druge epizode Njegoševa djela, da emocionalnijem tonom podstakne vladiku Danila i ostale glavare da ubrzaju donošenje sudbonosne odluke i uklone kolebanja u "istrazi poturica" (12).

Dakle, pripovijetke Jovana Sundečića u *Orliću* imaju književnoistorijsko značenje i predstavljaju stvarne, embrionalne začetke crnogorske historijske pripovijetke koja, istina, nije uhvatila (izuzmemo li pripovijesti Stefana M. Ljubiše i one pripovijetke s crnogorskom tematikom Sima Matavulja) *korijena ... možda i zato što su motivi o znamenitim događajima i ličnostima pripadali višim poetskim formama, poetskim pripovijetkama i dramama u stihu* (2: 337). No o tome će biti više riječi u posebnoj poglavlju o historijskijem pripovijetkama u *Istoriji crnogorske književnosti*, tom drugi.

LITERATURA

Branko Banjević, "Predgovor" knjizi *Pleme za oblako, Crnogorska poezija druge polovine XIX vijeka*, Grafički zavod, Bibliografija Luča, Titograd, 1973.

Jovan Deretić, *Kompozicija Gorskog vijenca*, Zavod za izdavanje udžbenika Srbije, Beograd, 1969.

Jovan Deretić, *Almanasi Vukovog doba*, Institut za književnost i umetnost Vuk Karadžić, Beograd, 1979.

Živorad Jovanović, "Bio-bibliografska građa o Jovanu Sundečiću", *Stvaranje*, br. 9, Titograd, 1953.

Miroslav Luketić, *Crnogorski književni časopisi 1871–1891*, Bibliografija, Cetinje, 1978.

Ivo Mihovilović, "Jedna tršćanska godišnjica. Slavljansko društvo", *Kolo*, 1, Zagreb, 1948. /Isti je rad uvršten kao predgovor uz prilog Sama Pahora, u reprint-izdanju *Slavjanskog rodoljuba, Založništvo tržaškega tiska*, Trst, 1971./

Milorad Nikčević, "Prinosi J. J. Strossmayera i Nikole I. Petrovića Njegoša na uspostavljanju Konkordata (1886)", u knjizi: *Hrvatski i crnogorski književni obzori. Povijesni književno-kulturni kontekst*, Zagreb, 1955.

Milorad Nikčević, "Kulturno-povijesna scena i izvori korespondencije J. J. Strossmayera i Nikole Petrovića Njegoša", u knjizi: *Hrvatski i crnogorski književni obzori. Povijesni književno-kulturni kontekst*, Zagreb, 1955.

Milorad Nikčević, "Njegoševa pripovjedna stvarnost", *Stvaranje*, br. 11, Titograd, 1984.

Milorad Nikčević, "Doprinos, značaj i podsticaj izvanjaca i inozemaca crnogorskom književno-kulturnom razvoju u drugoj polovini XIX, i početkom XX. vijeka", *Stvaranje*, br. 5, Titograd, 1984.

Milorad Nikčević, "Prilog bibliografiji o Peroju", *Nova Istra*, br. 4, Pula, 1999.

Vojislav P. Nikčević, *Istraga poturica – mit ili stvarnost*, Almanah, Podgorica, 2001.

Narodni list (Il nazionale), Zadar, 4, 1869. U našoj knjizi: *Transformacije i strukture (Književne studije i metodički modeli)*, NIRO "Školske novine", Zagreb 1981.

Radoslav Rotković, "Pregled crnogorske literature. Od najstarijih vremena do 1918", *Stvaranje*, br. 4, Titograd, 1979.

Jovan Skerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, Beograd, 1967.

Mirjana Strčić, "Jovan Sundečić u kontekstu hrvatske, srpske i crnogorske književnosti", *Gesta*, br. 29/30/31, Varaždin, 1988.

Mirjana Strčić, "Prilog poznavanju života i rada Jovana Sundečića", u: *Prilozi o zavičaju*, knj. 6, Pula, 1900.

Radivoje Šuković, *Crnogorski almanasi i kalendari (1835–1914)*, Cetinje, 1980.

Vidak Vujačić, *Paradigme uzora ili dobrih duša*, Ovdje, Titograd, jun 1985.

Zbornik radova s IV. međunarodnoga znanstvenog skupa *Jezici i kulture u doticajima: Peroj/Istra u prošlosti i sadašnjosti, Tabula*, časopis Filozofskog fakulteta u Puli, uredio prof. dr. sc. Milorad Nikčević, Pula, 1999.

JOVAN SUNDEČIĆ (1825-1900)
THE POET OF INTEGRATING SLAVISM

SUMMARY

From the literary and historical viewpoint, the name of Jovan Sundečić takes a rather marginal place in the Serbian, Croatian and Montenegrin poetry of the second half of the 19th century. Although he established himself as a literary-cultural and political enthusiast in the above-mentioned countries, the aesthetic values of his literary work are not acknowledged today. The reason for such a treatment lies in the fact that his literary work, viewed from the aesthetic positions and compared to what was aesthetically valuable and live in European literary terms, was a belated poetic anachronism of his time and the trends which were prominent and affirmed in the other national literature such as Croatian, Serbian and Montenegrin. Nevertheless, his name was a nexus, which connected, bounded and pervaded these nations at that turbulent time through his exceptional political and cultural activity aimed at unifying and integrating South Slavic literature into a unity of All-Slavic integralism.

In this paper we emphasize that J Sundačić is known in the history of literature and literary criticism only as the author of numerous works of poetry. However, in the Orlić journal (1865. – 1870.), (1875.), there are two stories "Junak vladika" and "Osvetnici ili nevina žrtva", published under the pseudonym "S. J. Zdravković". Examining Narodni list (Il Nazionale), the newspaper published in Zadar we found that "S. J. Zdravković" was mentioned as "the alleged J. Sundečić". Analyzing the content, themes and the style of the above- mentioned short stories we came to the conclusion that the assumption made in the Zadar newspaper was basically correct and that these stories had been written by J. Sundečić. They were written in the same manner and genre as his earlier didactic story "Radomil i Neradomil", which was published in Srpsko-dalmatinski magazin (Serbo-Dalmatian Magazine) in 1849.

KEY WORDS: *Jovan Sundečić, history of literature, literary criticism, poetry.*